نێر و مێ لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا

د.نەریمان خۆشناو

ئەم وتارە لە گۆڤاری (کۆزان)، ژمارە(٢)، ٢٠١٤، ل٤٤ ـ ٤٥ بڵاوکراوەتەوە

لە کرمانجی ناوەڕاستی زمانی کوردیدا دەمێکە نیشانەی تایبەتی ڕەگەزی نێر و مێ لەناوچووە، تەنیا لە یەك حاڵەتدا ماوە، ئەویش لە دۆخی بانگکردندا، بەجۆرێك لەم دۆخەدا نیشانەی تایبەتی هەیە بۆ جیاکردنەوەی نێر و مێ، کە بەمشێوەیەی خوارەوەیە:

اـ نیشانەی (ە) بۆ تاکی نێر بەکاردێت، وەك:

ـ کوڕە، بخوێنە.

ب ـ نیشانەی (ێ) بۆ تاکی مێ بەکاردێت، وەك:

ـ کچێ دانیشە.

ج ـ نیشانەکانی (ینە) بۆ کۆی نێر و مێ بەکاردێت، وەك:

ـ ئەی کورینە وەرنە مەکتەب.

ـ ئەی کچینە بخوێنن.

بەڵام لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا ئەگەرچی بەهۆی کرداری بیستنەوە نێر و مێ لەیەکتر جیادەکرێنەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە هۆی نیشانەی تایبەتییەوە جیاوازی نێر و مێ دەکرێت، ئەم جیاوازی کردنەش بەهۆی نیشانەی ڕەگەز و ئامرازی دانەپاڵ و جێناو و ئاوەڵناو و دۆخی بانگکردنەوە دەبێت، هەروەکو لە خوارەوە ڕوونی دەکەینەوە:

١ـ بەهۆی نیشانەی تایبەتی ڕەگەزەوە:

لێرەدا نیشانەی (ی) بۆ ڕەگەزی نێر و نیشانەی (ێ) بۆ ڕەگەزی مێ بەکاردێت و دەچێتە سەر ناوەکەوە، بەو واتایەی ناوەکە بەهۆی ئەم نیشانەوە دەناسرێت، وەکو:

ـ ئازادی نان خار.

- نەسرینێ نان خار.

٢ـ بەهۆی ئامرازی دانەپاڵ:

کاتێك دوو وشە بەهۆی ئامرازی دانەپاڵ لێکدەدرێن، ئەوە ئامرازەکانی دانەپاڵ بۆ نێر و مێ و تاك و کۆ جیاوازییان لە نێواندا هەیە، بەمشێوەیە:

اـ ئامرازی دانەپاڵی (ا) بۆ تاکی مێ بەکاردێت، وەك:

- کچا نەسرینێ هات.

ب ـ ئامرازی دانەپاڵی (ێ) بۆ تاکی نێر بەکاردێت، وەك:

- کوڕێ ئازادی زیرەکە.

ج ـ ئامرازی دانەپاڵی (ێد، ێن، ێت) بۆ کۆی نێر و مێ بەکاردێت، وەك:

- چیایێت کوردستانێ بڵندن.

٣ـ بەهۆی جێناو:

اـ جێناوی کەسی سەربەخۆ :

لە کەسی سێیەمی تاکدا، لە کۆمەڵی (من ـ مە) جیاوازی لە نێوان نێر و مێدا دەکرێت، بەمشێوەیە:

وی/ جێناوی سەربەخۆیە بۆ کەسی سێیەمی تاکی نێر، وەك:

- وی نان خوار.

وێ/ جێناوی سەربەخۆیە بۆ کەسی سێیەمی تاکی مێ، وەك:

- وێ نان خوار.

ب ـ جێناوی نیشانە:

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا، حەوت جێناوی نیشانەمان هەیە، کە بۆ تاك، کۆ، نێر، مێ، نزیك، دوور بەکاردەهێنرێت، جێناوەکانیش بەمشێوەیەی خوارەوەن:ـ

ئەڤە ـــــ بۆ تاکی نزیك بەکاردێت.

ڤی ـــــ بۆ تاکی نێری نزیك بەکاردێت.

ڤێ ـــــ بۆ تاکی مێی نزیك بەکاردێت.

وی ـــــــ بۆ تاکی نێری دوور بەکاردێت.

وێ ـــــــ بۆ تاکی مێی دوور بەکاردێت.

(ئەڤان) ڤان ـــــــ بۆ کۆی نێر و مێی نزیك بەکاردێت.

(ئەوان) وان ـــــــ بۆ کۆی نێر و مێی دوور بەکاردێت.

ئەڤە پسمامێ منە.

ڤی نەگرە.

ئەڤە هەڤاڵی منە.

ڤی نان خارد.

ڤێ نان خارد.

وی چیرۆك نڤیسی.

وێ چیرۆك نڤیسی.

ڤان گۆڤەندەکا خۆش گرێدا.

وان ڕەشبەلەك گرێدا.

٤ـ ئاوەڵناوی نیشانە:

لە کرمانجی سەرووی زمانی کوردیدا فۆرمەکانی ئاوەڵناوی نیشانە لەگەڵ ناوی تاك و کۆ و نێر و مێ بەشێوەی جیاواز بەکاردێن، بەمشێوەیەی خوارەوەن:

ئەڤ..... ە ـــــــ لەگەڵ ناوێك بۆ تاکی نێر و مێی نزیك بەکاردێ.

ڤی..... ی ـــــــ لەگەڵ ناوێك بۆ تاکی نێری نزیك بەکاردێ.

ڤێ.....ێ ـــــــ لەگەڵ ناوێك بۆ تاکی مێی نزیك بەکاردێ.

وی.....ی ـــــــ لەگەڵ ناوێك بۆ تاکی نێری دوور بەکاردێ.

وێ..... ێ ـــــــ لەگەڵ ناوێك بۆ تاکی مێی دوور بەکاردێ.

ڤان(ئەڤان)..... ان ـــــــ لەگەڵ ناوێك بۆ تاکی نێر و مێی نزیك بەکاردێ.

وان(ئەوان).....ان ـــــــ لەگەڵ ناوێك بۆ کۆی نێر و مێی دوور بەکاردێ.

ـ ئەڤ کتێبە یێ مەیە.

ـ ڤی خورتی سەرێ مە بلند کر.

ـ ڤێ قوتابییێ وانە باش خواند.

ـ وی ڕەزڤانی ڕەزێ خۆ فرۆت.

- ویٚ گۆتنیٚ دلیٚ مە خۆشکر.

- ڤان گولان بچینە.

- وان جوتیاران زەڤییێن خۆ کێلان.

٥- دۆخی بانگکردن:

لە حاڵەتی بانگکردندا، چەند نیشانەیەك بە ناو دەلکێت، بەهۆیەوە ڕەگەزی ناوەکە دیاری دەکرێت، نیشانەکانیش بریتین لە :

ا- نیشانەی (ۆ) بۆ تاکی نێر بەکاردێت، وەك:

- کورۆ، بخوێنە داسەرکەڤی.

ب - نیشانەی (ێ) بۆ تاکی میٚ بەکاردێت، وەك:

- کچیٚ رونیشە.

- خویشکیٚ، چێلیٚ بدۆشە.

ج - نیشانەکانی (ینە) و (ا) بۆ کۆی نێر و میٚ بەکاردێت، وەك:

- ئەی کورینە وەرنە زانکۆییٚ.

- گەلی کورکا وەرنە زانکۆییٚ.

- گەلی کچا وەرنە زانکۆییٚ.

لەگەلٚ ئەوەشدا (سادق بەهائەدین ئامێدی) لە کتێبی (ڕێزمانا کوردی)دا، چەندین حالەتی دیاریکراو دەست نیشان دەکات بۆ جیاکردنەوەی نێر و میٚ، بۆیە لێرەدا ئاماژە بە هەندێکیان دەکەین :

١- ئەگەر دار و درەخت وشك و ڕەق بێت، ئەوە نێرە، وەك: **(داریٚ گوێزیٚ)، (داریٚ سیڤی)،** بەڵام ئەگەر دارەکە تەڕ و سەوز بێت، ئەوە مێیە، وەك: **(دارا گوێزیٚ)، (دارا سیڤی).**

٢- بواری ئاوەدانی وەك (خانوو، باڵەخانە،بازاڕ، شار، قەزا، ناحیە، گوند، کاول، دیوار،بان..) لە ڕەگەزی نێرن، وەك : **(خانییٚ مەزن)، (خانییٚ دە ئۆدە)**، بەڵام **(گەڕەك، کوچە، ئەشکەوت)** لە ڕەگەزی مێن.

٣- هاوارکردن و قیژەکردن مێیە، وەك **(هاوارا دوی گورگی).**

٤- هەموو ئەستێرەکانی ئاسمان، جگە لە (تەرمی نویحیٚ)، هەمووی لە ڕەگەزی مێن.

٥- هەرچی نزمی و دەشتایی هەیە لەسەر ڕووی زەوی جگە لە (گەلی)، هەمووی لە ڕەگەزی مێن.

٦ـ **هەموو** ئاوی سەر ڕووی زەوی(دەریا، زەریا، جۆگە و جۆبار....) لە ڕەگەزی مێن، جگە لە (ڕووبار، چەم، ئۆقیانوس) لە ڕەگەزی نێرن.

٧ـ **هەرچی** میوە و بەرهەم ی دار و درەختە(جگە لە ترێ) لە ڕەگەزی مێن.

٨ـ **هەموو** چاوگەکانی زمانی کوردی لە ڕەگەزی مێن.

٩ـ **هەموو** ناوێکی واتایی لە ڕەگەزی مێیە.

١٠ـ ئەندامەکانی لەشی مرۆڤ (سەر، گوێ، دەم، چاو،مل، ددان، زمان، سینگ، گەروو) لە ڕەگەزی نێرن، بەڵام ئەندامەکانی (دەست، پێ، پەنجە، لووت، دڵ، لێو.....) لە ڕەگەزی مێن.

١١ـ ئامێرەکانی (داس، قەیناخ، خاکەناس، بێڵ) لە ڕەگەزی مێن، جگە لەمانە هەموو ئامێرەکانی تر لە ڕەگەزی نێرن.

١٢ـ **هەموو** دەشت و دەشتاییێك لە ڕەگەزی مێیە، وەك: **(دەشتا بتوێنێ)،(دەشتا شەهرەزورێ).**

١٣ـ **هەموو** چیاییێك لە ڕەگەزی نێرە، وەك : **(چیایێ مەتینا)،(چیایێ قەندیلی)**، بەڵام **(تەپۆڵکە، شاخ، لوتکە....)** لە ڕەگەزی مێن.

١٤ـ چەکی شەڕکردن و بواری جەنگ **(تیر، کەوان،موشەك، تانك، فڕۆکە.....)** لە ڕەگەزی مێن.

١٥ـ خشڵ و زێڕی ئافرەتان **هەمووی** مێن، جگە لە **(بازن و گوارە)** بە تاك دەبێتە نێر.

١٦ـ جلوبەرگی لەبەرکردن و لەپێ کردن، وەك **(کڵاو، کراس،پەستەك، ڕانك، چۆغەر، بێجامە، کەوا)** لە ڕەگەزی نێرن، ئەوانی دیکە وەك **(پشتوێن، پێڵاو، شاڵ، دەسماڵ)** هەمووی لە ڕەگەزی مێن.

١٧ـ **هەموو** شتێکی دەوری زەوی لە چینی هەوای ئاسمان لەگەڵ ڕەشەبا و ئاسمان لە ڕەگەزی نێرن، بەڵام **(بەفر، باران، تەزرە،باهۆز، لافاو، زوقم، شەونم، شێ، تەمومژ،تەڕایی)** لە ڕەگەزی مێن.

١٨ـ ئامێرەکانی بواری نووسین **(پێنووس، مەرەکەب)** لە ڕەگەزی نێرن، بەڵام **(دەفتەر، پەرتووك، تەباشیر، کتێب.....)** لە ڕەگەزی مێن.

١٩ـ شتی سەرەکی خوێندن (پۆل، تەختەڕەشە، مێز....) لە ڕەگەزی نێرن، بەڵام ئەوانی دیکە وەك (کورسی، کتێبخانە..) لە ڕەگەزی مێن.